

TOMPA MIHÁLY ISKOLAI PÁLYÁJA.

Tompa elemi iskoláit Igricziben végezte. Tanítói a sárospataki iskolából hároméves rektorságra kijött teológiai hallgatók voltak. És pedig: 1823—4. Szűcs János, 1825—7. Juhász Pál, 1828—9. Emődi Mihály. A fiatal tanítók a jóeszű, szorgalmas fiúval, ki leczkáját mindig szóhiba nélkül fújta s a vizsgálatokon a hallgatótságot a legszebb feleletekkel gyönyörködtette, nagyon meg voltak elégedve s apró iskolai tisztségekkel kitüntették. Bizonyára sajnálták, hogy ilyen szép tehetségnek parlagon kell maradnia, de nem tehetek semmit, mert a nevelő nagyszülők vagyoni helyzetével sokkal szerényebb volt, mintsem a fiúcska taníttatására gondolhattak volna. Mihály tehát a falusi iskolát rendben kijárta s tanulmányai végeztével 1829-ben konfirmált. Konfirmáló lelkésze Bátori Benjámint volt, ki 1823-ban Gelejről jött s 1830-ban, 46 éves korában meghalt. Úgy tetszett, hogy ezzel neveltetése be van fejezve. Mint erős suhancz, megfogta az ekeszarvát s a kis gazdaságban dolgozott. Nevelőszülei őt szánták egyik örökösüknek:

A jó Isten, ha őt élni engedi:
Szántson, vessen, mint az apja s elei;
Az örökség kevés ugyan, de hagyján!
Nincs rosszabb, mint más idegen falatján!

Falusi kép.

Azonban rajta is beteljesültek Petőfinek Aranyról mondott szép szavai, hogy ha a gondviselés elrejtí is gyöngyeit, rendel számukra halászokat, kik felhozzák. A gondviselés ily eszköze volt a derék Bihari György, ki mint végzett pataki teológus 1831. január elején hároméves rektornak Igriczibe jött. Mellé került Tompa, mint az iskolából kiszakadt suhancz, több társával együtt felszolgáló inasnak. Ők separték szobáját, kefélték ruháit s hordták számára a coquiát, azaz a naponként más háztól járó ebédet. Az új tanítónak az eleven, értelmes fiú első pillantásra megtetszett, szeméből magasabb hivatást olvasott ki. Emődi Mihály, a volt tanító, ki állandóan Igricziben maradt s Szarka Ferencz az új lelkész is dicsérték s sajnálták, hogy ily szép tehetségnek falun kell elvesznie.

Bihari György jó szívét megfogta az elejtett szó. A fiú és saját sorsa között meglepő hasonlóságot talált. Ő is mint szegény nemes fiú került Kisgyőrből Patakra s a szegények kollégiumában ingyen kitanult. Nemes lelkében azon elhatározás fogant meg, hogy a fiút valahogy Patakra segíti. Buzgalmában a latinra tanítgatta is, hogy a felvételi vizsgálaton meg tudjon felelni. A szerencsés véletlen egy év múlva segítségére jött. 1832. szept. 4-én a sárospataki főiskolába két igriczi úrfiú iratkozott be: Szentimrey Sámuel földbirtokos 15 éves fia Ferencz s özv. Pásztorné Hajdú Mária földbirtokosnő 16 éves fia István, mindketten mint első éves be nem öltözött (VII. oszt.) hallgatók. A tanító a két vagyonos családnál kieszközölte, hogy a szüreti szünet után az úrfiakkal együtt Tompa Mihály is, mint inaska, Patakra mehessen.

Tompa Bihari György önzetlen jóságát sohasem feledte el s őszintén elismerte, hogy emberré lételét neki köszönheti. Különbön egymással keveset találkoztak. Bihari Igriciből elkerülve 1834-ben az ungyejei Nagy-Gejőczön lett segédlelkész, honnan Hardicsára rendes lelkésznek választották. Azonban nemsokára, az okot nem tudjuk, papságából elmozdították. Ez akkor, a papmarasztás idejében nagyon könnyű dolog volt, mert a pap megmaradása úgyszólván a hívek önkényétől függött. Ekkor Migléczre, majd Solymosra ment gazdatisztnak; végül újból Nagy-Gejőczre tanítónak választották, hol 1849. júl. 11-én 44 éves korában bekövetkezett haláláig működött. Özvegye s kilencz gyermeke maradt. Tompa egyszer 1843. húsvétján Ungba ment legátusnak s Nagy-Gejőczön Bihari Györgyöt is felkeresni készült. Képzeltetni, hogy a régi tanító és tanítvány mily örömmel találkoztak s Bihari uram pártfogoltjában mily büszkén tekintette a szárnyait bontó fiatal költőt. A hálás tanítvány jótevője hátrahagyott családjáról sem feledkezett meg s részére évenként haláláig 5—10 forint segélyt küldött.¹

Tompa Mihályt 1832. nov. 17-én írta be Csengeri József 1832—3. évi rektor a sárospataki főiskola anyakönyvébe grammatistának.²

A pataki gimnáziumi tanfolyam, melyet két latin nélküli nemzeti osztály (classes nationales, megfelelnek az elemi iskolának) vezetett be, ezen időben nyolcz éves volt. Három első osztálya a grammatikai, a következő három a humanitási fokozatot alkotta; utolsó két osztálya, noha az előzőkkel szerves összefüggésben volt, sajátágosan már az akadémiához számított. Az osztályok tanulóit a fő tantárgy után nevezték. Tehát voltak: a) ábécisták, b) conjugisták, I. grammatisták, II. inferior syntaxisták, III. superior syntaxisták, IV. rhetorok, V. poéták, VI. oratorok, VII. logikusok, VIII. physikusok.

¹ Szaplóczai Benjámin nagygejőczi ref. lelkész levélbeli közlése.

² Anyakönyvi adatai a következők: Nomen: Mich(ael) Tompa. — Aetas: 14. — Religio: H(elveticae) C(onfessionis). — Nomen patris: Michael. — Locus habitationis: Igriczi. — Comitatus: Borsod. — Conditio: Nobilis. — Studium: grammat(ista).

Tantárgyak tekintetében az iskola a korrallal haladni igyekezett. A legutóbbi tantervet 1828-ban állapították meg, ebben a latin tanítási nyelvet a gimnáziumi fokon majdnem egészen, az akadémián pedig jórészt a magyar váltotta fel. A latin 1841-ig csak hivatalos nyelv maradt. A fősúlyt természetesen a nyelvi tárgyakra, a magyarra és latinra helyezték, tanítottak magyar irodalomtörténetet, kiváló gondot fordítottak a latin klasszikusokra (Nepos, Phaedrus, Caesar, Livius, Cicero beszédei s a *De oratore* című elméleti műve, Terentius, Ovidius, Vergilius, Horatius), s a nyelvet ezek alapján sajátították el. A görögöt csak a legfelsőbb osztályban a bölcseleti tanfolyam előkészítőjéül, a németet a IV. osztálytól kezdve tanították. Azonban a tantervben a reáltárgyak is erősen tért foglaltak: a természettudományokat bő terjedelemben tapasztalati és elméleti alapon tanították. Előadtak még egy kevés bölcsezetet: kis logikát a retorika segédtudományául, némi államtudományt, különösen magyar törvényt. Nagy gondot fordítottak az énekekre. Az I—IV. osztályban khorál, az V—VIII-ban pedig harmóniás éneket tanítottak s a jelesebb énekeseket a híres főiskolai énekkarba sorozták. A tanítás módszerét is javították, az emléztetés helyett az értelem és gondolkodás fejlesztését tűzték czélul.

Az I—VI. osztályban minden tárgyat egyetlen tanár tanított. Sok tárgy szakismeret híján háttérbe szorult, viszont a tanulók sohasem voltak megterhelve. A tanár tanítványával állandóan foglalkozván, őket jobban kiismerte s nevelő és tanító elveit hozzájuk alkalmazta. Egyénisége inkább lehetett nevelő hatással. Azonban hiba volt, hogy az alsó négy osztályban nem rendes professzorok, hanem esküdt deákokból évenként választott köztanítók (*praeceptores publici*) tanítottak, kik mint kevésbé tapasztalt paedagógusok, tanítványaikra mélyebben nem hathattak. Csak a poetikai és oratoriai osztályban tanítottak rendes professzorok. Hiba volt az osztályok zsúfoltsága is, az alsó osztályokban 100-nál több tanuló szorongott s a vezető tanár csak úgy boldogulhatott, ha növendékeit egy-egy jobb tanuló keze alá csoportokba osztotta.

A tanév két félévre tagozódott; mindkét félév végén a tanulók szigorú vizsgálatot, censurát tettek s ennek sikere alapján érdem szerint *gradusba* osztattak. A tanévet július elején nagy fénynyel rendezett közvizsgálat, *examen*, zárta be, melyen a főiskolai hatóság s a nagyközönség előtt az egész ifjúságot az ábéczés gyermektől a VI. éves akadémistáig meglecckéztették. Alkalmi szónoklatok, szavaltok s a főiskolai énekkar szép énekei emelték az *examen* díszét. A pataki közvizsgálat, vagy mint mondták, a kálvinista búcsú, az egész Felvidék református értelmiségének találkozó alkalma volt.¹

¹ Szilágyi István: A gymnasiumi oktatásügy története a magyarországi helvét hitvallásuaknál. Sárospatak, 1861. — Szinyei Gerzson: Vázlatok és képek a sárospataki ref. főiskola történetéből. A sárospataki ref. főiskola 1894/5. évi Ertesítője.

Az előhaladott korú és szorgalmas Tompa fiúnak a tanulást egyszer csak meg kellett kezdeni, a többi aztán magától ment. Mindig kitűnő bizonyítványt vitt haza nagyszüleihez Igriczibe, vagy apjához Miskolcra. Első eminens sohasem volt, ezt a helyet állandóan Tóth Menyhért nevű tanulótársa, később kál-kápolnai ref. lelkész tartotta meg, de a grádusban folyton előbbre haladt. Megjegyzendő, hogy jobban szeretett tartalmilag tanulni, mint szóról-szóra. Ha a tanár előadásából a dolgot megértette, nem tartotta szükségesnek a könyvből még egyszer megtanulni.

Szorgalmát tanúsítják vizsgálati táblázatai (tabellae censurales), melyek, sajnos, nem teljes számmal maradtak ránk.

1832/3. Grammatista. Köztanítója (publicus praeceptor) Bakó Mihály esküdt deák (iuratus scholae civis). — Iskolai táblázata hiányzik.

1833/4. Inferior syntaxista. Köztanítója Rugócz János esküdt deák.

Első félévi osztályzata, Classis morum: 1-ae. E doctrina religionis: eminens. E studiis praescriptis signanter e Cornelio Nepote, syntaxi, antiqua geographia, arithmetica et stilo Latino: eminens 18-us. E lingua et literatura Hungarica, in stilo Hungarico omnes exercentur.

Második félévi osztályzata, Classis morum: 1-ae. E doctrina religionis: eminens. E studiis praescriptis signanter e Cornelio Nepote, e syntaxi, e geographia antiqua item novae Turciae et Graeciae, e regno plantarum et arithmetica et stilo Latino: eminens 9-us. E lingua et literatura Hungarica: eminens.

1834/5. Superior syntaxista. Köztanítója Nagy József esküdt deák.

Első és második félévi tantárgyai és érdemjegyei egyformák. Classis morum: 1-ae. E doctrina religionis: eminens. E studiis praescriptis signanter ex Historia religionis secundum catechismum Palatinatensem, Cornelio Nepote, regno minerali, arithmetica, geographia, iure patrio, globologia, stilo Latino, Phaedro, syntaxi et cantu: eminens 7-us. E lingua et literatura Hungarica: eminens.

1835/6. Rhetor. Köztanítója Tarjányi János esküdt deák.

Első félévi osztályzata: Classis morum 1-ae. E doctrina religionis eminens. E studiis praescriptis signanter e rhetorica, versione et declamatione orationum Curtii, antiquitatibus Graecis, compendio logicae, gramatica linguae Germanicae, elementis algebrae et stilo Latino: eminens 5-us. E lingua et literatura Hungarica: eminens. — Második félévi táblázata hiányzik.

1836/7. Poeta. Tanította Károlyi István professor.

Első félévi osztályzata: Classis morum: 1-ae. E doctrina religionis: eminens. E studiis praescriptis signanter e mythologia, ex auctoribus classicis, e prosodia, ex algebra, e lingua Germanica e stilo poetico et cantu: eminens 4-us. E lingua et literatura Hungarica: eminens. — Második félévi táblázata hiányzik.

1837/8. Orator. Tanította Csoma Mihály professor. Első fél-évben vizsgálatot nem tett, második félévben nem volt jelen. (1838. márc. 13-tól Sárbogárdon segédtanító lett.)

A szegény fiú létföntartásáról is gondoskodott az anyaiskola. Szentimrey Ferencz, Pásztor István s az 1833/4. évben beírt Pásztor Gábor úrfiak nem sokáig jártak ugyan Patakon, de inaskájuk állandóan ott maradt. Patakon ugyanis a szolgotanulók intézménye egészen rendszeresítve volt, az úrfiak egyedül vagy többen összeállva, a közrendű deákok pedig kamaránként rendszerint inast tartottak s a jótanuló és jóviseletű szolgálfiút külön felügyelő (curator servientium) helyezte el. A Tompafiú ügyét is felfogta az »inasok gondozó«-ja s az 1834/5. tanévre Somosy János tanár fiai mellé Vágó József deáknevelő keze alá, azután évenként másokhoz osztotta. Mint poéta a kollégiumi épülettel szemben fekvő Bükki-házban Tarjányi János esküdt deák alatt volt mendicans. E ház magán internatus és konviktusféle volt, egy-egy jó pataki gazdasszony bérletében, ki úri családok gyermekeit nevelőikkel, inasaikkal együtt szállásra és ellátásra fogadta.

A szolgotanuló (mendicans) dolga volt a deákszobát seperni, vizet hozni, ruhát, czipőt takarítani és ebédet hordani. Ezért ágyat és ételt kapott s a nevelő magánoktatásában részesült. Állandó, bár szerény jövedelmi forrásául szolgált a sublegatio. A három nagy ünnepen a nagy deák legatusnak, ünnepi hitszónoknak, vidékre ment s inasát magával vitte. Ez czipelte poggyászát s szedte össze, házanként verselve, tiszteletdíját. Pár forint természetesen a szegény mendicansnak is jutott.

Modern paedagogiai szempontból az egész intézmény kétségkívül tarthatatlan. A tanulók között egyenlőtlenséget teremtett s a gazdag és szegény viszonyát már a zenge gyermekkorban kiméltetlen élességgel kifejezte. Ámde volt egy előnye, mely valamennyi rossz oldalát ellensúlyozta: hogy a szegénysorsú, tehetséges gyermeknek a tanulást egy fillér költség nélkül, tisztán keze munkája után lehetővé tette. Számos egyházi, iskolai és közéleti kiválóság végezte ily módon tanulmányait.

Tompának, mint szolgálfiúnak már a Szentimrey és Pásztor fiúk mellett sok méltatlanságot kellett elviselnie, később még többet. De gyermeki kedélyével keserűségeit hamar feledte. A szegénységhez már odahaza eléggé hozzászokott s ha dolgát elvégezte, a kívülről fűlő kályha torkában örömmel tanulgatta leczkéit vagy olvasgatta kedvelt regényeit. A hanvaiak beszélnek, hogy egy ízben náluk is volt mendicans. Este a legatus a tanítóval vígan borozott, ő pedig egy szögletben szerényen meghúzódott. A jószívű tanító egy pohár bort számára is töltött s ráköszöntötte: »Igyál öcsém, ne búsulj, még hanvai pap lehet belőled!«

Hazuról semmi segílyt nem kapott. Nagyszülei teljesen szegények voltak, atyja pedig sokkal könnyelműbb, mintsem segílyezésére gondolt volna. Szegénységére s elhagyatottságára hivat-

kozva évenként alumniumért, azaz főiskolai élelmezésért folyamodott, melyet készpénzben fizettek ki.

1834. júliusban mint inferior syntaxista a következő folyamodványt nyújtotta be:

Nagy tekintetű, s' tiszteletű Kiküldöttség!

Azon kegyes és jóltevő intézete tisztelt Jóltevőinknek, mely szerint Anya Oskolánkban azon szegényebb sorsúakat, kik tanulói pájjájakon szorgalmas iparral futnak, jótéteményekkel szokták évenként segélleni, s' ez által a' szorgalomra is mintegy serkenteni — bátorít engem arra, hogy a' nagy tekintetű, s' tiszteletű kiküldöttséghez nyújtsam alázatos esedezésemet ezen jótétemény megnyeréséért. Szegény sorsom, mint a' ki Szüleimtől leg kevesebb segedelmet sem vehetek, annak édes érzése hogy oskolai kötelességemet gyenge erőm, s' tehetségemhez képeest iparkodom mindenkor híven teljesíteni, — leginkább pedig a' nagy érdemű kiküldöttség' édes atyai gondoskodásába vetett bizodalmam az, a' mely reményt nyújt alázatos esedezésemnek leendő meghalgtása felől.

Melly alázatos esedezésem megújítása mellett magamat a' nagyérdemű kiküldöttségnek kegyes pártfogásába ajánlván, maradtam S. Paťak

a' nagyérdemű kiküldöttségnek

legalázatosabb szolgálja

Tompha Mihály

Inf. Syntaxist tanúlló.

Ezen folyamodványához mellékelt iskolai bizonyítványa a következő:

Michaëlem Tompha Syntaxeos Inferioris Studiosum in omnibus studiis inter condiscipulos suos gradum 10ⁱ eminentis merito obtinere testor. S. Patakini die 8. Julii ai 1834.

Joan. Rugótz Inf. Syntaxeos

Publ. Praeceptor mp.

E folyamodása sikertelen volt, mivel neve az 1834/5. isk. évre felvett alumnusok között nem fordul elő. A következő évben, mint superior syntaxista újból folyamodott.

Fő tiszteletű Generale Consistorium!

Mi keserűk és aggodalommal teljesek légyenek egy nemes czél felé törekedőnek helyzetei, és kinézetei, ki előtt a' czél kedves és óhajtott a' nélkül, hogy az azzal öszveköttetésben álló feltételeknek híven meg felelhessen, bölcsen tudni méltóztatik. Én is illy helyzetbe vagyok, a' ki egy nemesebb czélra a' tudományok pájjáján erős iparral futni igyekszem, de minden igyekezetem mellett is sok bajokkal küszdeni vagyok kénytelen; egy részről jelenleg minden Szülei segedelem nélkül hagyattattam, azoktól illy korán megfosztatván, más részről a' jövendőkre, valóban szív csüggesztő

kinézés. Melly terhes környülményeimben bátorkodtam a' nagy tiszteletű Generale Consistorium jóltevőségéhez alázatosan folyamodni, és valamelly meg üresedett Alumnumba való felvételésemért alázatosan esedezni, hogy így a' tudományok tanulására nagyobb kedvel, s' igyekezettel feküdhessenek. Melly terhes szükségimben való segítségért a' nagy tiszteletű Generale Consistorium előtt, midőn alázatosan esedeznék, s' magamat a' nagy tiszteletű s' érdemű Jóltevőimnek nagylelkű pártfogásába ajánlva maradtam S. N. Patak 13-ik Julii 1835.

a Főtiszteletű Generale Consistoriumnak

leg alázatosabb szolgálja

Tömpha Mihály

Sup. Synt.

Folyamodványához mellékelt iskolai bizonyítványa a következő :
 Michaëlem Tompa Syntaxistam Superiorem occasione Censurae posterioris semestris anni Scholastici 1834/5 locum inter Condiscipulos 92-os septimum in eminentia obtinuisse mores insuper honestos habere testatur. 1835. die 7-a Julii

Jos Nagy Praeceptor P.
 Syntaxeos Superioris mpr.

Ezen folyamodványnak kívánt sikere lett. Az 1835/6. iskola évre a Bolyos-féle alumnumot (13 frt 33 kr.) kapta, a következő évben pedig a Radnóthy-féle alumnumra vétetett fel 20 forintra való kilátással, de csak úgy, ha a »reménység alatti 60 frtra menő interes befoly«. Többször nem volt alumnus.

A szegény és törekvő tanulót, mint látjuk, tanárai különös figyelemben nem részesítették. Ennek több oka volt. Így egy-egy osztályban sok volt a tanuló s a kedvezményekért sokan folyamodtak. Azután mint tanuló a figyelmet különösebben nem vonta magára. Az alumnumok egy része különben családi alapítvány volt, a többinél pedig első sorban a belső emberek: papok, tanárok, tanítók gyermekei jöttek tekintetbe.

Tompa mint gimnáziumi tanuló alapijában eleven, vidám természetű volt; a társaságot kedvelte bár nem nagyon kereste. Tanulótársai vele szemben kora s nagy ereje miatt némi függést éreztek. Különösen az utóbbit nagy tiszteletben tartották s játékokban belékötni óvakodtak. De ő erejével nem kérkedett s a gyengének mindig pártját fogta.

Függő helyzete nem tette szolgálai lelkűvé vagy alattomoszá, de lelki érzékenységét végletesen növelte. Bizonyára ezen időbeli nélkülözései és megaláztatásai gyökerezítették meg lelkében azt az idegenkedést az úri kör s általában minden jobblét iránt, melynek komorabb perceiben utóbb sokszor kifejezést adott. Részben szolgálása, részben pedig előhaladott kora okozta, hogy mint poéta és orator a tanulást unni kezdte. »Gondtalanul boldog deakélet,

írja 1848. febr. 2-án egykori tanulótársának, Kiss Áron porcsalmai lelkésznek (a nem rég elhunyt tiszántúli egyházkerületi ref. püspök), a hajdani Bükki-ház-féle . . . melyet én akkor úgy untam és tán utáltam; most pedig oly szépnek látom, mert az idő némi búfátyollal vonja be utánunk a multak tárgyait, mint a legkopárabb hegy is messziről kékes színben áll.« Mindenestre jellemző, hogy iskolai pályájáról költeményeiben nem emlékezik.

Költői adománya majdnem egész középiskolai pályáján szunynyadt. Iskolai versei, melyeket mint V. oszt. tanuló, poeta, részint latin költőkből fordított, részint saját leleményéből készített, sikerültek ugyan, de semmi feltűnőt nem tartalmaztak. Mégis a poetai osztály ébresztette fel verselő kedvét. Bizonyára hatott rá osztálytanára Károlyi István, ki gyakorolt verselő volt s gyermekverseiből utóbb köteteket adott ki (*Gyermeklant*, Pest, 1843., *Szünórák* különböző gyermekeknek mulatságul 1845., *Hellen anthológia*, Gaedike Frigyes rendezménye után sorközölt modorban magyarártá, 1848.), azután a főiskolai önképzőkör, melynek tagjai a heti gyűlésekre s az 1837-ben kiadott *Parthenon* cz. zsebkönyv részére buzgón dolgoztak s dalokat, ódákat, balladákat készítettek. A nagyok játékát utánozta a kisebb deák is. Tompa néhány tréfás verset költött, s tanulótársai előtt, kiket a Bükki-ház folyosóján egybegyűjtött, nagy diadallal elszavalta. »Mintha most is látnám, mondja Kiss Áron, hogy később egészen eltűnt üstöke, elég rövidre nyírva, akkor még úgy állott ég felé a felolvasás heve alatt, mint a pacsirta kontya. Akkor még nekem adta át egyikét, másikat kijavítás végett azon kísérleteknek, nekem, ki később az ő zsólyáit sem oldhattam meg.«¹

Tompa az 1837/8. tanévben iskolai tanulmányait megszakította s Sárbogárdra segédtanítónak ment. E lépésre első sorban bizonyára nyomasztó szegénysége ösztönözte. Ez évvel ugyanis a gimnáziumi folyamat bevégezte s akadémiára kellett lépnie. Mint főiskolai hallgató törvény szerint szolgálai teendőket nem végezhetett, de előrehaladt kora s egyéni önérzete sem engedte volna. A főiskolai törvények pedig megengedték, hogy a tanuló az iskola székhelyéről két ízben egy-egy évre tanítónak vagy nevelőnek mehessen s tanulmányait azalatt magánúton folytassa. Mint orator tehát a törvényadta kedvezményt felhasználta, s hogy további tanulmányaira pénzt szerezzen, segédtanítónak ment. Azonban ezen elhatározására szegénységén kívül még egy más ok is készítette; önérzetét mélyen bántotta osztálytanárának, Csoma Mihálynak kíméletlen és tapintatlan eljárása. Az eset a következő.

A kamarában, hol mint inas szolgált, elfogyott a fa. A fiúnak nem volt pénzük s a nagy hidegben körmükbe fújtak. Ekkor Tompa egyet gondolt s társait az est leple alatt fát keríteni vitte.

¹ Vozári Gyula: Tompa Mihály életéhez. Abafi, Figyelő VIII.

Ugy tett, mint a többi diák, a kiknél a falopás egyszer szükség, máskor virtus volt. Egy-egy sikerült fakerítésről s a polgár kijátékoszásáról a tanulószobákban egész történetek keringtek. A csínytevőknek sokszor nem is volt fára szükségük, csak szigorú szabályokba szorított lobogó vérük ösztönözte őket kihágásra. Érthető tehát, ha korát tekintve nem is menthető, hogy Tompa is minden nagyobb lelkiismeretfurdalás nélkül indult fát csenni s nem kell mélyebb erkölcsi fogatkozásra, az igriczii bűnre gondolni. A csíny azonban nem sikerült, a tetteseket megcsípték s az osztályvezető tanárnak feladták.

Csoma Mihály tehetséges, tudományos tanár volt, lelkes és elragadó előadású, azonban szigorú és indulatos. Az akkori nevelés egyik eszközét a' pálczát sűrűn alkalmazta. Szavajárása volt, mint Tacitus »addsa másikat« (cedo alteram) gúnynevű centuriójának: »Hozzatok be egy kéve vesszőt a jövő órára!« A falopáson rajtacsípett eminens és mindeddig jó magaviseletű tanulót, a 21 éves, kifejlett, erős testalkatú fiatal embert, kinek néhány hónapja volt hátra, hogy akadémiára lépjen, nyilvános megbotozásra ítélte.

Az önérzetes ifjúnak a brutális megszegyenítés után Patakon nem volt maradása. Azonban engedélylyel távozott; elmenetele Hallgató István főiskolai ellenőr hivatalos könyvében 1838. febr. 17-iki kelettel van feljegyezve.¹

Csoma tanár eléggé megbánta elhamarkodott ítéletét. Midőn Tompa mint költő hírnevével az egész országot betöltötte, épen magyar irodalomtörténetet tanított. Sohasem mulasztotta el legnagyobb magyar költők gyanánt Aranyt és Tompát említeni. S ha tanítványai Tompa valamelyik költeményét nem helyesen szavalták, ő állt az osztály elé s a szóbanforgó költeményt lelkesen szavalta el. Tanítványa sohasem bocsátott meg neki. Midőn 1860-ban a pataki főiskola fennállásának háromszázados ünnepén régi tanárait felkereste, őt elkerülte. Pedig az agg tanár mit nem adott volna érte, ha a megsértett régi tanítvány, akkor pedig ünnepelt költő megbocsátó jobbát megszoríthatta volna.

Tompa 1838. márc. 13-án érkezett Sárbogárdra. Fatális hidegben utazott s kezében praeceptor elődjének küldeményét vitte, egy csomó hegyaljai szőlővesszőt, hogy Sárbogárdon hegyaljai bort lehetne-e produkálni. A rektor Horváth Dániel togatus deák ugyanakkor jött Pápáról.

A ref. elemi iskolák azon időben rendszeren főiskolai deákokat alkalmaztak rektornak. A rektorság három évig tartott s az akadémiai ismétlő tanfolyam (repetitoria) két évet pótolta; ennek végeztével a papjelölt eklézsiába káplánnak ment. Így tett a derék Bihari György, Tompa igriczii tanítója, így Horváth Dániel sárbogárdi tanítótársa. A rektor mellé orator vagy logikus deák szokott

¹ Anno 1838. sub contrascriba Stephano Hallgató valedixerunt scholae sequentes: 42. Michaël Tompa. Bogárd. Praeceptor. febr. 17. orator.

egy-egy évre segédtanítónak (praeceptor) menni. Így ment annak idejében Arany János Kisújszállásra, Tompa Mihály pedig Sárbogárdra.

Jövedelme, mely mint művelődéstörténeti adat is figyelmet érdemel, a következő volt: Rendes coquia. Ötven váltó forint. Könyv nélkül tanuló leánygyermektől 1 váltó forint, olvasó és ábécés leánykától 30 váltó krajcár (a fiúk a rektornak fizettek). Temetésért 30 váltó krajcár, búcsúztatásért 1 frt. 30 kr., a puztán (pl. Tinód) lakóktól kétannyi. Tíz font faggyú. Tíz frt. uti költség. Kötelessége volt a keze alá adott kisebb gyermekeket tanítani s a templomban énekelni.

Sárbogárdon egy évig működött. Különös tanítói tehetséget nem mutatott; feladatát vesződségesnek és terhesnek találta. Azonban hivatalának költői oldalát teljes mértékben felfogta és kihasználta. Nagyszámú búcsúztatót írt. Kántori működése lett reá nézve a verselés gyakorlati iskolája. A búcsúztatókba annyira belejött, hogy utóbb Patakon egyik barátjával a falusi tanítók számára búcsúztató könyvet akar írni. Pár hétig jól ment a munka, szaporodtak a pattogó rímek, egyszer azonban meggondolta a dolgot s valamennyi búcsúztatóját összetépte. Visszariadt a fűzfapoétaságtól.

A mint a sárbogárdiak reá emlékeznek, eleven, vidor, adomázó, dalolni szerető deák volt. Azonban társaságba nem sokat járt. Érthető, hogy a négy fal között felnőtt tanuló, kinek a szülői háznál sem volt alkalmá az úri társaságban való szereplés feltételeit elsajátítani, a társaságot eleinte kerülte. Egyik-másik úri házhoz azért mégis ellátogatott s ilyenkor az volt a legkedvesebb mulatsága, hogy a gyermekeket maga köré gyűjtötte, az oldalszobába vitte, egyiket térdére ültette, a többit maga köré állította s egész estéken át mesélt nekik. A kicsinyek, kik ragaszkodtak hozzá, a szép meséket nagy figyelemmel hallgatták. Sokszor a felnőtt családtagok is lábujjhegyen a szobába lopóztak, s háta mögé húzódtak. Legkedveltebb háza volt idősb Mészöly Gáboré, hol számos kis gyermek volt s egy növendék lányka Klárka. »Mennyit mesélgettem én ott a kályha mellett esténként,« mondja ő maga.

Mily jellemző adat egyrészt a családi szeretet melegét nélkülöző, de utána hön sóvárgó ifjúra, másrészt a »népregék közkedvességű énekes«-ére.

De a fiatal tanító a szabad természetben érezte magát legjobban. Ha egy szép délután az iskolából szabadulhatott, minden idejét a szabadban töltötte, sétált, andalgott, vagy a temető pázsitján heverészett. A Sárvíz ingoványaiban sokat vadászott is. »Mintha most is látnám, írja, a gyönyörű Sárretet, sűrű káka és sás bokraival, ezer meg ezer vizi vadaival, melyek után hónaljig érő vízben, sárban, gyakran reggeltől estig a legnagyobb élvezettel jártam. Minő szép az ifjúság.«

Egy évi segédtanítóság után 1839. márcz. 13-án Sárbogárdtól búcsút vett; tovább akart tanulni. De tanítói működésére mindig szívesen emlékezett. Emlékeit örömmel elevenítette fel 1859. febr. 18-án Sallay Pál sárbogárdi ismerőséhez küldött levelében, mely a rimaszombati Gömörmegyei Múzeum Tompa-ereklyéi között van. Szívesen emlegeti őszinte, derék ismerőseit s a sárbogárdi vig, bizalmas barátságos életet. »Mennyit mondhatnék a tinódi coqui-árol, a gombócokról, az egész tyúkokról, Bisicz zsidóról, kinek legyen csendes nyugalma az Ábrahám kebelében, azon sok jó puskaporért, melyet nekem sokszor utolsó garasomért oly szívesen adott.« Az élet komikai mozzanatai iránt már ekkor kitűnő érzéke volt. Emlegeti a községbeli két versenyző kirurgust, kik egymás receptjét gúnyosan mutogatták a praeceptor urnak; a tinódi embert, ki nyár közepén halottját »harmonióval« akarta eltemettetni s Tompa egymaga képezte a harmóniát, egy lutheranus pap ismerősét, ki e szavakkal tétette kalapját fejére: »tegat capitem.« — Ez alkalomból *Versei* öt kötetét az iskolai könyvtárnak emlékül küldte. A sárbogárdiak is sokáig emlegették híressé vált praeceptorukat s egyik ablakfiókba bekarcsolt nevét emlékül tartogatták. Különben ő volt az utolsó egy éves praeceptor. Tanítói működéséről a lelkész és gondnok a következő bizonyítványt állította ki.

Bizonyítvány.

Ezen levelünket mutató becsületos Ifjú Nemes Tompha Mihál a' legközelebb lefolyt Esztendőben, kisebb Tanuló Iskolás Gyermekeinknek tanítására a' Sáros Pataki Anya Iskolából egy esztendőre kihivattatván, minekutána ezen esztendejét dicséretre méltóképen, és hűséggel bevégezte volna, most már tanulásának további folytatása végett a' tisztelt Anya Iskolába visszamenni szándékozik. Mi is tehát őtet elbocsátjuk magunktól minden felveendő, jó és tisztességes dolgaiba Istentől néki boldog és szerencsés előmenetelt tiszta szívből kívánván Sárbogárdon Martius 13-án 1839.

Somody István S.-Bogon Ref. Predikator.

P. H.

Mészöly Dienes

Fő Curator.

A sárbogárdi segédtanítóság csak kitérés volt a kitűzött céltól. Tompa az anyaiskolába visszament s a félbeszakított oratoria vizsgálatait pótolva a gimnázium VII. osztályába logikusnak iratkozott. A logikai és physikai osztály, bizonyára szaktanítási rendszere miatt, az akadémiához számíttatott s voltak benne publicusok, kik a jogi és togatusok, azaz beöltözöttek, kik a papi pályára készültek, többnyire bennlaktak s egyenruha gyanánt bokáig érő tógát viseltek. Tompa togatusnak öltözött, tehát az egyházi pályát választotta, melyre hajlamán kívül szegénysége is ösztönözte. Azonban, hogy magát jogi pályára is képesítse, V. éves

korában egy évig jogot hallgatott. Az iskolai törvényeket Molnár József senior alatt 1839. ápr. 24-én írta alá.¹

A theologiai tanfolyam a gimnázium utolsó két osztályát beszámítva nyolczéves volt. A logikát és physikát, valamint a kétéves bölcsészeti tanfolyamot a togatusok és publicusok együtt hallgatták, azután különváltak. A theologusok két évig magasabb theologiai tantárgyakat hallgattak, a következő két évben pedig (repetitoria) tanulmányaikat ismételték, vagy hároméves rektorságra mentek. A hallgatók az órákat pontosan látogatták s a tanár az előadott anyagot időnként felkérdezte. A félévet szigorú vizsgálat (censura) fejezte be. Az előadó nyelv sokáig részben latin volt s az ifjak latin beszédre is köteleztettek.

A rendes akadémiái tantárgyakat ezen időben a következő tanárok tanították: Majoros András, magyar nyelv és irodalom, mennyiség- és gondolkodástan; dr. Soltész János népszerű orvos-tudomány és természetrajz; Molnár István tapasztalati természet-tan, felsőbb mathézis; Csengeri József történet, oklevél-tan, római nyelvtudomány; Milotai József elméleti és gyakorlati filozófia; Apáthy János zene, építéstan; Szeremlei Császár Gábor alkotmány-tan, statisztika, egyházjog, politika, neveléstan; Gortvay János hazai jog; Somosy János hittan, ószövetségi szentírásmagyarázat; Kálniczky Benedek egyháztörténet, újszövetségi szentírásmagyarázat, görög nyelv; Zsarnay Lajos paptan, keresztyén erkölcs-tudomány. E rendes tanárokon kívül még néhány köztanító is működött. A fősúly, mint kitetszik, a theologiai tárgyakon volt; a jog-tudomány színvonala Kövy halála után sülyedt, de leggyengébben a bölcsészet állott. A főiskolai nevelés egyházas egyoldalúsága ellen többször merültek fel panaszok.²

Tompa az akadémián eleinte jól tanult; utóbb bohém hajlamai jelentkeztek, az előadásokat hanyagolta s nagyobb szorgalmat csak a censura előtt tanusított. Különös hajlamot egy tudomány iránt sem mutatott s nagy kár volt, hogy a rendszeres tanulmány-nyal sem az iskolában, sem az életben nem barátkozott meg. Lehet, hogy ennek oka tanáraiban rejlett, kik között kiemelkedőbb egyéniség nem igen akadt, vagy nevelői elfoglaltságában, mely kiszabott tanulmányaira is alig engedett időt, de leginkább passzív, nagyobb feladattól visszahúzódó természetében, mely már ekkor nyilvánult.

Hallgatott tárgyai és iskolai érdemjegyei, amint a vizsgálati táblázatokon részben fennmaradtak a következők:

¹ Sub seniore Josepho Molnár Legibus Scholae subscripserunt: Nomen: Tompha Michaël. — Aetas: 20. — Confessio: H. C. — Patris nomen: Michaël. — Comitatus: Borsod. — Patria: Igriczi. — Conditio: Nobilis. — Annus, mensis, dies (subscriptionis): 1839. aprilis 24. — Studium: Tog: I. — (Sajátkezű bejegyzés.).

² H. E. A sárospataki főiskola szelleme. — Zs. L. Némely észrevételek... (az előbbi cikkre). Társalkodó, 1839. jún. 26. és aug. 31.

1838/9. I. éves togatus, logikus.

Első félévben nem volt jelen. — Második félévben osztályában 3. eminens. — Classis morum: 1-ae. E paedagogia, e literatura Hungarica, e mathesi, e logica, e Helvetica confessione, e literatura Latina, e literatura Germanica, e literatura Graeca, e historia naturalis: eminens.

1839/40. II. éves togatus, physikus.

Első félévben osztályában elsőnek van bejegyezve, de az egyik vizsgálati táblázatban a neve után csak ennyi van: absens. — Második félévben neve nincs a névsorban. (1840. jan. 15—decz. 5. Hernádkakban a Sissáry-családnál nevelő volt.)

1840/1. III. éves togatus, bölcsekedési hallgató.

Első félévben osztályában harmadik eminens. Érdemjegyei: Classis morum: 1-ae. Ex architectura, e statistica, ex historia ecclesiastica, e literatura Graeca, e philosophia theoretica, e literatura Latina: eminens.

Második félévben osztályában harmadik eminens. Érdemjegyei: Classis morum: 1-ae. Statistica: eminens. Philosophia theoretica: eminens. Historia ecclesiastica: praestans. Literatura Graeca: eminens. Literatura Latina: eminens. — Architectura: eminens.

1841/2. IV. éves togatus, bölcsekedési hallgató.

Első félévben osztályában harmadik eminens. Érdemjegyei: classis morum: 1-ae. E theologia dogmatica, ex historia Hungarica, e diplomatica, e literatura Latina, e theologia morali, e literatura Graeca, e philosophia practica, e lingua et literatura Hungarica; eminens.

Második félévben osztályában harmadik. (E félévtől kezdve a vizsgálati táblázatok magyar nyelven vannak fogalmazva.) Érdemjegyei: Erkölcseben 1-ső. Keresztény hittudományban, ker. erkölcstudományban, görög nyelvben, Magyarország történetében, oklevéltanban, latin nyelvben, gyakorlati philosophiában, magyar nyelvben és irodalomban: kitűnő.

1842/3. V. éves beöltözött, joghallgató.

Első félévben osztályában harmadik. — Érdemjegyei: Erkölcseben 1-ső. Közigazgatási törvény, Honi magántörvény, Alkotmánytan, Zsidó nyelv, Magyar nyelv és irodalom: kitűnő.

Második félévben osztályában harmadik. Érdemjegyei: erkölcseben 1-ső. — Közigazgatási törvény, Honi magántörvény, Büntető törvény, Egyházjog, Bányajog, Váltójog, Zsidó nyelv, Magyar nyelv és irodalom: kitűnő.

1843/4. A felsőbb tudományokat VI. évre hallgató ifjú, theologus.

Első félévben osztályában harmadik. — Érdemjegyei Erkölcseben 1-ső. — Hittanban, ó- és újszövetségi szentírásmagyaroztatban, Erkölcstanban, Neveléstanban, Francia nyelvben, Magyar nyelvben és irodalomban: kitűnő.

A második félévben csak a feleleti készséget mutató sorozat van meg három példányban s ezek közül a neve után, mely az osztályban harmadiknak van beiktatva, csak egyben van megjegyzés, és pedig ennyi: Neveléstan kitűnő. — Francia nyelvben: kitűnő. (Vérhányása miatt vizsgálatait félbe kellett szakítania s orvosi tanácsra a bártfai fürdőbe ment. V. ö. levelét Böszörményi Károlyhoz 1844. június végén. Abafi, Figyelő: X.)¹

1844/5-ben mint a felsőbb tudományokat VII. évre hallgató ifjúnak neve nincs a névsorban. (Eperjesen, a Péchy-fiuk nevelője volt.)

1845/6. A felsőbb tudományokat VIII. évre hallgató ifjú, theologus. (Beiratkozott, mint Eperjesről visszatérő, redux, 1845. július 11-én.)

Első félévben osztályában 3-ik. Erkölcshen 1-ső. Tantárgyakból érdemjegyei nincsenek bevezetve. Második félévben neve nincs a névsorban. (1845. decz. elején ügyvédi tanulmány czimén Pestre költözött, azonban neve a budapesti egyetem jogtudományi karának 1845/6. tanévi anyakönyvében nem fordul elő.)

A fiatal togatus deáknak nem csekély gondot okozott létfontartása. A felsőbb tanulmányok nagyobb költségbe kerültek s mint felserdült ifjúnak, ki a társaséletben számot tett, magára is kellett adnia. A sárbogárdi praeceptorság megtakarított pár forintja félév alatt füstöt vetett. Mivel Patakon nevelőséget nem kapott, újból vidékre készült. Kedvező ajánlatot nyert Hernád-Kakba a Sissáry-családhoz. Mivel az iskola székhelyéről felsőbb engedély nélkül nem távozhatott, először az iskolaszékhez folyamodott, majd Fáy Ferenczhez, az iskola algonokához s az ő elnöklete alatt Patakon Pál-nap hetében összeülő egyházkerületi számvevőszékhez. Folyamodványai a következők:

Fő tiszteletű
's Tekintetes iskolai szék!

Nem korhelység vagy tanulás megunás kényszerítenek ezen lépésre, melynek meg nyerhetéseért, a Fő tiszteletű 's Tekintetes Iskolai szék kegyes színe előtt alázatosan esedezem. Sorsom 's állapotom javíthatása az egyedül, mely a ki menetelre ösztönöz,

¹ Ideiglenes távozás engedélyezéséért az iskolai székhez benyújtott folyamodványa (kelet nélkül) a következő:

Nagytisztelétű iskolai szék!

Megromlott egészségem helyreállítása végett orvosom által fürdők használatára utasítván: kénytelen vagyok pár hétig tartandó elutazhatásra legmélyebb tisztelettel engedelmet kérni.

Ki egyébiránt tisztelettel vagyok

A nagytisztelétű iskolai széknek

alázatos szolgája:

Tompa Mihály
VI. éves.

mert így jövendőre nézve is biztosítva lennék, minthogy a Gyermek' bé hozása teljesen meg van ígérve.

Ennélfogva alázatosan esedezem, hogy ha rám, 's jövendőre nézve, károsnak nem látja a Nagy tiszteletű 's Tttes oskolai szék — mert én hozzá mint Atyámhoz folyamodom — kérelmem méltóztassék meg halgatni.

Többire alázatos esedezésem mellett, sorsom' a nagy tiszteletű 's Tttes oskolai szék atyai kezeire bízva, mély tisztelettel vagyok S Patakon, 1840. 14a Jan.

A Fő tiszteletű 's

Tttes oskolai széknek

a legalázatosabb szolgálja

Tompha Mihály

II-ik éves Tog.

Tekintetes V Curator úr!

nagy tiszteletű 's tekintetű számvevő szék!

Kedvetlen körülményeim 's szegénységem arra kényszerítettek, hogy tanulói pályámat egy évig félbe szakasszam, hogy ez által állapotomon javíthassak 's jövendő pályám folytathatására magamat valamennyire biztosítsam.

Erre igen kedvező alkalom mutatkozott, mit én a nagy tiszteletű Oskolai szék' kegyes engedelmével el is fogadtam, 's Tek. Sisáry János úrhoz, testvérje' gyermekeinek nevelésére, oly feltétel mellett jöttem, hogy esztendő el telése után, a gyermekek velem Patakra tanulni jönnek, a kik mellett tovább is maradván, pályámat mellettek egész végig folytathatom.

Ez reám nézve, ki szülék' 's rokonok' segítése nélkül szűkölködöm, valóban nagy jótétemény; a mellyért is alázatosan esedezem a Tek. V Curator Úr 's a nagy tiszteletű 's tekintetű Számvevő szék kegyes színe előtt is, hogy ezt megengedni — mind szegénységemet tudván, mind a feltétel jótékonyágát látván — kegyesen méltóztassék.

A ki is kérelmem' meg nyéréseért alázatosan esedezve, mély tisztelettel maradtam Kakban 16-ik Jan. 1840.

A' tek. V Curator Úrnak 's

a nagy tiszt. 's tekintetű Számvevő széknek

legalázatosabb szolgálja:

Tompha Mihály

II-ik éves Tog.

A folyamodvány hátirata: »31-a Jan. fel olvastatván — kérése meg adatik.«¹

¹ Tompa iskolai segélykérő, távozási engedélykérő folyamodványait, valamint gimnáziumi és akadémiai vizsgálati táblázatait Zsoldos Benő sárospataki ref. főgimn. tanár szívességéből közlöm.

Kakban egy évig Sissáry János dúsgazdag földbirtokos unokaöccseit s gyámfiát, a 9—11 éves Gyulát és Kálmánt, mint elemi osztályú tanulókat tanította. Apjuk Sissáry Lajos, feketegyőrösi birtokos, János testvére volt. E nevelőség a fiatal togatus s egyzersmind kezdő költő anyagi helyzetére és kedélyére nagyon jól hatott. Eddigi életmódjával ellentétben úri kényelemben, gondoktól menten élt. Szíve itt lobbant először szerelmi lángra a szép Józsa Francziska, Józsa Lajos szomszéd birtokos gyámleánya iránt, s innen közölte első költeményeit a *Társalkodóban*. Nevelői működéséről Sissáry János a következő bizonyítványt állította ki:

»Nemes Tompha Mihály három éves togatus Deák, hozzám két gyermekek házitanítójának kijöven, ezen elfolyt év alatt azokat példás szorgalommal, fáradhatatlan igyekezettel, sőt dítséretes külső magaviseletének példájával is, oktatta, tanította, nevelte, és így, hogy hivatalát pontosan bé töltötte, meg ismérem és bizonyítom. Kakba 5-ik 10 brs. 1840. Sisáry János«.

Hasonló bizonyítványt adott ki a kaki ref. lelkész is, mert a templomban többször prédikált s egy temetés alkalmával a sírnál hatásos gyászbeszédet tartott.

»A fellyebb nevezett Házi Nevelő T. Nemes Ifjú Tanító mind erköltsi példa adásával, mind olykori Helv. v. tételünket meg edjeztető Cathedrai jeles tanításaival azt tőlem is meg érdemlette, hogy ezen Togát viselő és sokra czélzó reménységű Ns Ifjút minden részről érdemlett dicsérettel, és illető ajánlással kövessém. Kakbul 5 ik Dec. 1840.

Kovács Sámuel

Kaki Reformatus Lelkész.¹

Tompa Kakból Patakra visszament s állandóan ottmaradt. Szorgalma, fejlődő költői hirneve, ismerősei, barátai számos tanítványt szereztek neki. Előkelő szülők Patakon tanuló fiaiknak szellemi gondozását reábizták, ő lett ezeknek mentora. Ily módon elégséges jövedelemre s nagy ismeretségre tett szert. Iskolai szünetek alatt a fiukkal többször azok szüleihez rándult. Tanítványai névsora, a mint utólag hiányosan összeállítható, a következő: Visszajövele után (a Sissáry-fiúk nem jöttek Patakra) Csajkos István apagyai birtokos Ferencz, Gyula és Elek fiait tanította, kik a grammatikai osztályokba jártak s Jármly Lajos laskodj birtokos 6 éves fiát, Jenőt, mint első nemzeti osztályú tanulót. Az 1841/2. évben Boronkay Károly inferior syntaxistát s Kállay István és Kálmán nemzeti osztályú tanulókat. 1842/3-ban Klobusitzky András ágcsernői birtokos László és István fiait, kik közül az első a szónoklati, a másik a költészeti osztály tanulója volt. Az 1843/4. évben Szemere György lasztoméri birtokos Gyula (grammatista), Géza és Béla (I. nemz. oszt.) fiait s özv. Komáromy Lászlóné,

¹ Tompa-reliquiák. Horváth Cyrill: Sárospataki Füzetek, 1904. 79. l. Ugyanitt közölve sárbogárdi működési bizonyítványa.

gróf Beleznay Júlia selyebi földbirtokosnő Sándor fiát, mint első éves publicust s vele Csengeri József tanárnál együtt lakott. Laskodra, Ágcsernőre és Selyebre gyakran kirándult.

Jövedelmet nyújtottak legációi is. A hol eddig mint kopott mendikans félénken kopogtatott, most mint legátus büszkén benyitott. Szép intézménye a református egyháznak, hogy a három nagy ünnepen a hívőkhöz fiatal papnövendékek mennek, hogy az örömművelést ifjú lelkesedésükkel hirdessék. A fiatal hitszónokot a halás hívek jelentékeny tiszteletdíjjal jutalmazzák. A legációk jövedelme 15—100 váltó forint között váltakozott. Az évi három legáció Tompának szintén számbaveendő összeget juttatott, nem számítván ily módon szerzett ismeretségeit s tapasztalatainak jelentékeny bővülését.

A pataki főiskola az ifjaknak a megszabott tanulmányokon kívül az önképzésre is alkalmat nyújtott. Az »Esküdt deákkar magyar könyvtára« című olvasóegyletet az esküdt deákok 1832. márcz. 22-én alapították s 1844-ig vásárlás és ajándékozás útján 550 kötetre szaporították. A könyveket az ifjúság napi 2 kr. díjért szabadon használhatta. A könyvtár az újabb tudományos és szépirodalmi termékeket s a harminczas—negyvenes évek lapjait foglalta magában. Tompa ugyan esküdt deák nem volt s így tagja nem lehetett, de a könyvtárt bizonyára szorgalmasan használta s 1845. szept. 16-án pedig, mint meghívott kültag, a számadást átvezette s aláírásával hitelesítette.

A főiskolai önképzőkörnek, a Nyelvmívi társaságnak 1839-ben lett tagja. E kört a korszellemtől áthatott pataki ifjúság 1832. május 20-án alapította. Azon időben az önképzőköröknek a nemzeti szellem felébresztésében és táplálásában jelentékeny szerep jutott. Az iskolai tantárgyak között a magyar nyelv és a nemzeti tárgyak aránylag kevés helyet foglaltak el s a hiányt ezek pótolták. Első a soproni magyar társaság volt, melyet 1790-ben a lelkes Kis János alapított, utána jött a pozsonyi, mely irodalmi munkásságának eredményét már kinyomtatta. E példákra keletkeztek a pápai, kecskeméti, selmeczi, debreczeni, pataki stb. körök.

A sárospataki önképzőkört Szemere Bertalan kezdeményezte, mellette nagy szerepe jutott Varga Jánosnak, a későbbi jeles paedagogusnak. Az alaprajzot 46-an írták alá. Az egyesület célja volt, miként az ifjak fogalmazták, az időket összpontosítani, egymást nemes vetélkedéssel önművelésre és irodalmi munkásságra buzdítani, az anyanyelvet emelni, az ízlést fejleszteni s a kör munkásságának eredményét a főiskola sajtója által a közönségnek is bemutatni. Az ifjúság e tényével az iskola egykori növendéke, Kazinczy Ferencz halhatatlan szellemének áldozott.

A Nyelvmívi társaság pár évig kitűnően virágzott. Jeles tagjai voltak Szemere Bertalan, Varga János, Pap Endre, Erdélyi János, Kazinczy Gábor, Ormós László és mások. A *Parthenon* című zsebkönyvet gazdag költői és prózai tartalommal 1834. és 1837-ben adták ki. Tagjai önművelését csinos könyvtára mozdí-

totta elő. Ámde azon időben, midőn Tompa a társaságba lépett, a lelkes fellángolásra szomorú hanyatlás következett. Nyiri István, a derék vezető tanár és ifjúságbarát 1838-ban meghalt s a társasággal szemben tanárok, tanulók közönyösek lettek. Tagjai száma megapadt, szállása bizonytalan volt, pénztára zavarral küzdött. A hanyatlás éveken át tartott. 1841-ben a tagok száma 8-ra apadt, ezeket is a megrendelt és kifizetett három lap tartotta össze. Egész évben három ülést tartottak, ezeken is csak sopánkodtak és tervezgettek. »Az irodalom mezeje ugaron hevert, még csak egy csenevész virágot sem teremhetett Heliconnak«, így panaszkodik egy tag.¹

A társaságban tehát kezdetben Tompa sem működhetett s kezdő költészetére benne irányítást nem nyerhetett. De bizonyos, hogy a kör régebbi nyilvános ülései, fényes és tartalmas évzáró »örömmünnepei«, a *Parthenon* sikere, tagjainak buzgó irodalmi munkássága költői tehetségének felébresztéséhez és kiképzéséhez nagyban hozzájárultak. Tehetsége tudatára a poetikai osztályban ébredt, verselőképességét sárbogárdi segédtanítótsága fejlesztette ki. Első komolyabb költeményei, melyekkel a nyilvánosság elé lépett, a *Kandallódal*, *Postadal* és *Vizdal* voltak, a szenvedélytől nem zaklatott fiatal szív kedélyes hangjai. A két utóbbit Helmeczy *Társalkodó*-jában 1840 márcz. 28. és május 13-án közölte. Majd hernádkaki és laskodi szerelme (Böszörményi Katalin) kedélyét költőileg gazdagította, míg Kazinczy Gábor és Szemere Miklós barátsága önbizalmát emelte s tehetségét irányította. Első kedvelt műfajai Vörösmarty és Bajza modorában készített érzelmes, borongó dalok s pathetikus balladák voltak, míg tanuló társai körében tréfás, gyakran vaskos versezetei jártak, melyek nevét hamarosan az egész Felvidék ifjúsága előtt ismeretessé tették. Mint kezdő költő igen termékeny volt, tanítványai Kállai István és Kálmán beszéltek, hogy álmából gyakran felserkent s nagy gyorsasággal verseket diktált. Barátai kérésére alkalmi verseket is szívesen írt. Három névnapi és két vizsgálati verse, melyeket Fekete Károly miskolczi nevelő-káplán részére készített, a rimaszombati Gömörmegyei múzeum Tompa-ereklyéi között vannak. Kétszer az iskola részéről is szerepelt. 1841-ben a *Hálaemlék* című füzetbe, melyet a tanulóifjúság Fáy Ferencz távozó algondnok tiszteletére nyomatott, négy társa között másodiknak írt. 1843-ban pedig, mint *Graefenbergi levelei*-ben (Életképek, 1848) említi, rektora felszólította, hogy Péchy Emmánuel főispáni helytartó beiktatására költeményt írjon. Bár a helytartónak sem személyét, sem érdemeit nem ismerte, fejből 250 hexametersorú verset írt. Természetesen kezdetben verselőképességével s termékenységgel költészetének belső értéke még nem állott arányban. Első versei között igen sok volt a zsenge, melyeket kötetiből maga kihagyott.

¹Otrokocsi Soma: Nyelvészeti Egyesület Sárospatakon. Athenaeum, 1841.

Már szélesebb körben ismert költő volt s fejlődésének jelentékeny fokára emelkedett, midőn 1843-ban az önképzőkörben működni kezdett. Ekkor ugyanis a kimúlt Nyelvmiवी társaság hamaiból phoenixként kelt új életre a Szépműegylet, mely úgy tagszám és pénzügyi jóllét, mint irodalmi munkásság tekintetében kitűnt. Munkás tag volt, de tisztviselő nem lett s bizonyára nem is akart lenni. Azonban köri működése már fejlődésére mélyebben nem hathatott. Mint az *Athenaeum* dolgozótársa magasan társai felett állott, kik inkább bámulták és magasztalták, mintsem bírálni merték volna. Jellemző, hogy a társaságban csupán elbeszélő költeményeivel szerepel, melyek között már két népmonda is van. 1843. szept. 24-én *Két öreg* című prózai művét, decz. 2-án *Urambátyám és én* freskóképét olvasta fel, az utóbbit a *Honderűben* is közölte. 1844. febr. 11-én a *Csörsz árkat*, márcz. 17-én a *Halász és aranyhalat*, márcz. 31-én a *Hős és kardját* szavalta el. A társaság évváró örömnépein is szerepelt. 1842-ben *Péter*, 1843-ban *Béla király s a bujdosók* című balladáit, 1844. júl. 16-án pedig a *Csörsz árkat* szavalta. Köri jutalomra *Béla*-balladájával pályázott s természetesen egyhangúlag nyert. A kör iránt egyéb tekintetben is érdeklődött: 1843. júl. 19-én Czuczor verseivel megajándékozta, 1844. júl. 10-én pedig könyvtárát harmadmagával hivatalosan megvizsgálta.

A Szépműegylet tagjai hírneves tagtársukra büszkék voltak. Midőn egy év múlva 1845. febr. 2-án Kerényivel együtt a Szépműegylet gyűlésén mint vendég megjelent, nagyban ünnepelték s tiszteletére egyik diák *Temetés* cz. költeményét szavalta. »A kárpáti kedves dalos, Kerényi, mondja a jegyzőkönyv, és kit oly szívesen mondunk magunkénak, Tompa Mihály, személyes jelenlétükkel szerencsésítették«. Közkedvességét Berecz Károly is észrevette s megjegyezte, midőn 1845. június végén vele és Kerényivel Patakon mulatott s a Szépműegylet örömnépein megjelent. Tompa nimbuszát különben ekkor Petőfivel való barátsága is emelte.

Korán kezdette költeményeit a lapokban közölni. Azon időben az *Athenaeum* volt a legelőkelőbb szépirodalmi lapunk, Bajza, Toldy és Vörösmarty folyóirata. A kezdő költőnek és írónak az volt a becsvágya, hogy zsenge műve a legnagyobb magyar költő, a legtudósabb magyar irodalomtörténetíró s a legszigorúbb magyar kritikus égisze alatt lásson napvilágot. Első költeménye az *Alkonyatkor* 1841. jún. 29-én jelent meg; júl. 1-én jött ki a *Mohos váromladékon* cz. románcza. Bajza az ifjú költő verseit szívesen fogadta s neki jövőt jósolt. De nem mindegy költeményét közölte, balladáit különösen válogatta. Kifogásait levélben adta tudtára. Bár a szerkesztő szigorúsága miatt sokszor panaszkodott, nem csüggedt: az *Athenaeum*ban igen nagyszámú költeményt közölt. Verseiből állandóan egész választékot küldött. Az *Athenaeum* megszüntével (1843.) költői hírneve az irodalomban meg volt állapítva. A *Honderű* már 1843. II. felében tiszteletdíjjal munkatársnak kérte fel,

míg az *Athenaeum* csupán ingyenpéldánnyal fizetett. 1844-ben az *Életképeknek* s a *Pesti Divatlapnak* is rendes dolgozótársa lett.

Figyelemmel kísérte a Kisfaludy-társaság pályázatait s többször pályázott. Például 1844-ben a *Játékos* cz. költeményét küldte be. »Szinte röstellem, írja Szemere Miklósnak, az egész világ a játékosról írt, bizonyos, hogy nem nyerek, három nap ragasztot-tam«. Valóban nem nyért, de egy szavazatot mégis kapott.

Tompa mint főiskolai hallgató, magas, jótestű, csinos ifjú volt. Kis oldalszakált s bajuszt viselt. Sem külsejében, sem viseletében nem volt feltűnő, csak ereje volt rendkívüli, melyet gyakran mutogatott. Azonban ennek ellenére nem volt állandóan egészséges s az 1843/4. évben hosszú ideig köhögött és vért hányt. Orvosa Bártfáraküldte s gyógyulását a kúra pontos használatától tette függővé.

Jellemző önérzete már ekkor jelentkezett s hathatósan táplálta tanulmányi jeles eredménye, annak tudata, hogy magát önjerejéből küzdte fel s főkép költői sikere. Fiatalos büszkeségére jellemző adat maradt. Lévay József, mint miskolczi diák, 1843-ban közölte Garay *Regélőjében* első költeményeit. Az első feltűnés mámorában rendkívül vágyott megismerkedni Tompával, kit miskolczi látogatásai alkalmával látott. Nem várta az alkalmat személyes találkozásra, levelet írt s barátságát kérte. A levélnek épen ellenkező eredménye lett. Tompa az ajánlkozást, a bizalmas hangot nem vette jó néven s nemcsak nem válaszolt, hanem mások előtt nemtetszését is kifejezte. Csak a szabadságharcz után ajánlotta Lévaynak barátságát, melyet ez örömmel fogadott s teljes értékében megbecsült.¹

Bár mint az utóbbi eset bizonyítja, mértékkel barátkozott, természetesen mégis számos barátja volt, kiknek körében kitűnően érezte magát. Komoly alkalmakkor a könnyezésig fellelkesült s ilyenkor kedvelt költőit meghatóan szavalta. Bár olykor borongásra hajlott, alapjában vígkedélyű volt s a költői dicsőség első mámorában valóságos bohém hajlamai jelentkeztek. Barátjai bohóságaiiban, mulatságaiban élénk részt vett. Egyszer a tehetséges, de az iskolai fegyelmet és kiszabott tanulást megúnt ifjak az országos védegyleti mozgalmak paródiájára Hanyvédegyletet, azaz Hanyagság Védő Egyesületet alakítottak. Tompa buzgó köztagja lett, míg a szépreményű egylet az erkölcsi alap fogyatékosága miatt össze nem omlott.

Megszerette a pipát s e kedvtelése élete végéig megmaradt; nem vetette meg a kártyát. Egyszer mint legátus tele zsebbel jött Patakra s mindjárt az első éjjel összes pénzt szerencsésen elkártyázta. Ekkor a hólyagzacskót, melyben pénzt szokta tartani, összetépte s tréfásan mondta: »Mit csinált Kosciusko, mikor Lengyelország elveszett? — Összetörte kardját, mondván, nincs védeni mit. — En meg összetéptem a zacskót, mondván, nincs belerakni mit.«² — Felhasználta a »bibendi és lumpolandi occasió«-kat

¹ Lévay József: Tompa Mihályról. Bpesti Szemle 1890.

² Ifjú Mitrovics Gyula: adatok Tompa diákkorához. Sárospataki lapok, 1890. 660 l. E dolgozat összes adatait felhasználtam.

(saját kifejezése). Csokonai óta a magyar költőnek borkedvelőnek kellett lennie. Míg 1840-ben az életadó friss víz dicséretére *Vizdált* írt, 1844-ben a *Bártfai levélben* magát nagy fordulóval borivónak vallotta.

A pohárhoz én is értek egy kicsit,
Vigadozván szent Dávid zsoltárakint;
Ha dallhatok, szerethetek, s ihatom:
Nem veszett el sem éjem, sem nappalom.

Ámde mindez átfutó bohóság volt s lelkében mélyebb gyökereket nem vert. Nemesebb szórakozása volt a dal; a pataki diákok általában kitűnő dalosok voltak. »Amilyen ügyes, írja Berecz Károly *Uti tárczájában* (Életképek, 1846. I.) a cigány a magyar népdalok eljátszásában, az a pataki deák azoknak élénklésében. Mint a méh, mely távolba száll, virágkehelyről hordani mézét: úgy lesi el a pataki diák, kivált legációi alkalmával, egy-egy csinos ajakról a nép legkedvesebb dalait s üres kézzel ritkán jó az iskola falai közé vissza s e részben Patak a legkedvesebb eredeti népdalok fészke, melyeket az egész énekkar által elzengeni hallani, ritka élvezet!« Messze földön is híres volt a pataki főiskolai énekkar. Alkalmilag egész Felső-Magyarországot bejárta, nélküle nagyobb ünnepség: főispáni beiktató, templomszentelés, előkelő temetés ritkán esett meg. Legnagyobb szerepe természetesen Patakon, iskola ünnepek, közvizsgálatok alkalmával volt. Tompa az énekkarnak 1840—42-ben volt tagja s mint basszus énekelt. Hangja mélyen járt, de nem eléggé csengett.

A társadalmi életben, mely az értelmiség csekély száma miatt Patakon meglehetősen fejletlen volt, kevésbé szerepelt. Néhányszor elment a pataki és újhelyi bálókba. A tánczczal hamar felhagyott s »ezrek kedvcsapongásait hidegen nézte«. Egy újhelyi bálról Súlyom álnév alatt a *Honderűbe* (1844. I.) tudósítást írt. Különben a pataki családokhoz nem igen járt, a leányokkal nem foglalkozott, s a női társaságban való szereplés egész életén át gyöngöldala maradt.

A társas élettől való húzódása s önmagába mélyedő hajlama a szabad természetre utalta. Majdnem minden reggel a közeli hegyekre sétált, hogy a napkeltében gyönyörködjék. Falusi kirándulásain a természetet egész szépségében élvezte. »Mi édes a lét itt, írja 1843. aug. 9-én Kisgyórból (Miskolcz mellett) Szemere Miklósnak, a vadon bükkjei, mohos szirtei és lágy zörejű csermelyeinél! Az alkonyatkor hazatérő nyáj kolompszava, egy itt-ott eldurranó cső végigdörgése a bérczoldalon, ezer, meg ezer különben csekélységek édesen hatnak borús lelkekre«... A természethez való vonzódás egyéniségének egyik legjellemzőbb vonása lett.

DR. NAGY SÁNDOR.